

Sófalvi József.

Az első név, a melylyel a magyar aesthetikai gondolkodás történetében találkozunk, a Sófalvi Józsefé. Találkozunk ugyan már előtte is, pl. Bessenyei-nél, aesthetikai vonatkozásokkal, a melyek idegen hatások nyomait árulják el; de az első, a kitől magyar nyelven aesthetikai tárgyú munka, habár csak fordításban is, megjelent, az Sófalvi kolozsvári ref. »lector professor.« Tehát figyelmünket nemcsak azért érdemli meg, mert az akkor még nagyon szegény magyar irodalmat külföldi aesthetikai művek fordításával gazdagította, nagy nehézségekkel próbálkozva meg a szegényes nyelv kevésbé alkalmas volta miatt új fogalmak kifejezésére, hanem minket közelebbről azért is érdekel, mert Kolozsvárt tanult s élete utolsó éveit a kolozsvári ev. ref. collégiumban töltötte, mint theológiát és egyháztörténetet előadó helyettes tanár.

Radnai Rezső Aesthetikai törekvések Magyarországon 1772—1817. Budapest, 1889. (Olesó Könyvtár 252. sz.) czimű művében, a mely a felvett korszak történetét nagyon terjedelmesen, kimerítőleg és alaposan tárgyalja, Sófalvi életéről mindössze csak annyit tud, »hogy az erdélyi református consistorium papja volt, a leydeni és göttingai egyetemeken végezte tanulmányait, utóbb theológiát előadó tanára lett a kolozsvári collegiumnak és három munkát ültetett át magyarra, szintén még leydeni tartózkodása idején.«¹ *Dr. Versényi György: Az aesthetika hazánkban.* Budapest, 1874. Sófalviról nem emlékezik meg, valamint *Almási Balogh Pál* sem (Philosophiai Pályamunkák. I. k. Budán, 1835.). Tehát Sófalvi életéről eddig csak annyit tudtunk, a mit Radnai Gyöngyösi Jánosnak *Sófalvi József és Farkas Susanna öszvekelésekre (1814.) írt menyegzői versének* jegyzeteiből közölt.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy Sófalvi ismeretes életrajzi adatait kiegészíthetem eddig nem ismertekkel. A kolozsvári ev. ref. főgymnasium könyvtárában ugyanis Szabó Sámuel és dr. Török István könyvtárnok urak szívessége folytán ráakadtam Sófalvinak egy szomorújelentésére, a mely a múlt évig a gróf

¹ Id. m. 29. l.

Teleki család tulajdona volt s a könyvtárnak ajándékozott. E gyászjelentés, melyet »hiv tanítójához való háládatosságból« a »kolozsvári reformátum nemes collegium« bocsátott ki, meglehetősen részletességgel előadja családját, iskoláztatását, külföldi tanulmányait, irodalmi munkásságát, hivatalos állásait, halálát.

Sófalvi József született 1745. november 18 án Szigeten. Családjá Etédrről (Údvarhely m.) származott, hol »régől fogva virágzó familiája mind a külső, mind pedig a belső hivatalokban hasznos előmenetellel forgolódott fiakat adott a hazának«. Édes atyja Sófalvi József, a szigeti ref. ekkleziának 32 évig papja volt. Róla mondja a gyászjelentés, hogy »szélesebben kiterjeszté dicséretét familiájának«. Neje Gidófalvi Jancsó Mária, kit 1742-ben vett nőül s kitől öt gyermeke született: József, a mi fordítónk, Mária, Dániel, István és János. Atyja csendes, szelíd, jóságos ember, az ekkleziának »elete fogytaig szelíd és buzgó lelki tanítója«. Nagyatyja Sófalvi István, »ki a maga szülőtte földét belső hivatallal ékesítette«, tehát szülőfalujában lelkész volt. Úgy látszik, hogy a lelkészi hivatás iránti vonzalom és szeretet családi erény volt.

Sófalvi a m. szigeti »szépen virágzó oskolában« kezdett tanulni. Otthon és az iskolában is vallásos nevelésben részesülhetett. Ez iskola elvégzése után »azonnal az úrnak ajánlatott, hogy néki szenteltetett lenne teljes életében«. Könnyen tanuló, élénk telfogású, »nagyon siető nemes elméjü« ifjú volt. 1764-ben a kolozsvári ref. főiskolába ment a theologiai tudományok hallgatására. Tanárai voltak: Huszti György, Pataki Sámuel, Szathmári Pap Mihály és Bodoki József. E tanáraiban »olyan pallérozó mesterekre talált, kiknek mérő regulájok szerént kicsinositott lelki alkotványát még az elmének mindentéle mestersegeit sokkal nagyobb tökéletességre vitt idegen nemzetek is meglepéddel s gyönyörködve nézték«. A theologiai évfolyamok végeztével 1771-ben külföldre ment, »a mások felett hőleselkedni tudó németek földére«, hogy »eddig is sokra vitt, de még többekre mehető szép tehetségeit jobban megneemesithetné«; s a göttingeni egyetem theologiai facultására iratkozott be. Itt »a theologia mezejének szélesen kiterjedt határát haszonnal járta fel« Michaelis, Miller és Valch tanárai vezetése mellett. Ethikai előadásokat, »erkölcsi tudományokat« is hallgatott Federtől és Lesstől. Göttingenben két évet töltött. 1773-ban a leydeni egyetemre ment, nem tudott még megállapodni »a szüntelen nagyobb-nagyobb tökéletességre vágyódó lélek«. Leydenben theologiai előadásokat Schulteustól, de Moortól és Hollebeektől, ethikát és természettudományokat Pesteltől és Allemandtól hallgatott. Még leydeni tartózkodása alatt lefordította Sulzernek *A természet munkáiból véte-tett Erkölcsi Elmélkedéseit, A természet szépségeiről való Beszélgetéseit*, és »amaz életre oktató regulákat magában foglaló

gyönyörűséges könyvecskével együtt, azoknak eredeti érdemekhez illendő magyarsággal megajándékozta. Ez utóbbi »gyönyörűséges könyvecske« a Radnaitól említett *Oeconomia vitae humanae*, azaz: az emberi életet igazgató bölcs regulák, Kolozsvár, 1777., a melyek »egy régi bramina, vagy indiai philosophus által íratlak, és ezelőtt nem sokkal ugyanazon eredeti nyelvben levő kézírásból elsőben chinai, azután anglus, német francia és más nyelvekre, most pedig újabban az utolsóból magyarra fordítottak, Sófalvi József által«.

Ebből kitetszik, hogy Sófalvi a francia nyelvet is értette. Hogy több idegen nyelvet tudott, azt a szomorújelentésen olvasható első versből látjuk:

Kiben az istennek nagy ajándékai
Tündöklöttek, s hasznos szép talentumai,
Ki szélesen terjedt nagy tudományával
Híres volt, s idegen nyelvek tudásával.

A Beszélgetések 122. lapján lévő aljegyzetben említi Sófalvi Reimarusnak következő munkáját: *A »Természeti Vallásnak fővebb Ágazati*, melyeket Elmékedésekbe foglalva előadott S. Reimarus. Az mellynek rövid summáját egy két szóval itten leírni, talán nem lesz az olvasónak unalmára, a míg kedves nemzetemet az egész drága munkának született nyelvünkön való olvasásával gyönyörködtetni szerencsém lehetne. Radnai ez igéretet közölve, megjegyzi: »nincs rá adat, hogy tényleg megjelent volna«. Valószínű, hogy e munka lefordítását Sófalvi megkezdette; de adataiban oly pontos és lelkiismeretes forrásunk nem tud e fordítás megjelenéséről, ennél fogva biztosan állíthatjuk, hogy nem jelent meg.

Három év múlva, 1776-ban megrakodva ismeretekkel, »mellyekben való szép előmenetének nemzete előtt is már próbáját mutatta«, hazatért. A jeles képzettségű ifjút, hogy ismereteinek fényét ragyogtathassa, meghívták a főconsistorium papjának Nagy Szebenbe. »Innen, mint nagyobb helyről, hire elterjedvén«, római szent birodalmi gróf Teleki Ádám 1779-ben kendi-lónai uradalmába hívta papnak. Négy évig legeltette itt az Úr seregét »híven és nagy kedveséggel«. Ekkor Szathmári Pap Mihály, »Erdély felett lévő ritka phaenomenon«, gyengélkedése és betegeskedése miatt nem tarthatván órákat, maga mellé hívta kisegítő és helyettesítő tanárnak. Ez állást elfoglalta s 1783-ban be is iktattatott, s hogy azt »házi gondoktól üres elmével jobban folytathassa, ő is fele segítő keresésére fordítá vigyázó szemeit«. 1784-ben nőül vette Farkas Zsuzsánnát, Farkas János senator és Beregszászi Zsuzsánna leányát. Ezután családjának s tanári kötelességeinek szentelte életét, mint az első versben olvassuk:

Ki talentumival híven kereskedett,
Krisztushoz sok gyenge szíveket vezetett.
Ki tizenegy esztendőnek elfolytával,
Kolozsvárt sok hasznot tett szolgálatjával.

Házasságát öt gyermekkel áldotta meg az ég: József, »ki még igen gyenge csemete korában az örökkévalóságba általplántáltatott«, Klára, Zsuzsánna, József és Krisztina. Meghalt 1794. szeptember 11-én, éjjel 2 órakor, életének 49. évében.

»A kihez, mint hű tanítójához való háládatosságát, holta után is e szomorú versekben akarta az élők eleiben terjeszteni a kolozsvári reformátum nemes collégium.« Itt következnek a szomorú versek, szám szerint 6; az első Tordai Sámuel barátjától, kolozsvári ref. paptól és a Kolozs és Kalotaszegi papi kerületnek, proseniorától (esperes), a második öcsésétől Sófalvi Istvántól, »nemes Belső-Szolnok megye hités szolgabírájától«, a harmadik Mátyás Mihály seniortól, a negyedik Horváth Mihály coll. adsessortól, a zsidónyelv praesesétől, az ötödik Dombi János coll. adsessortól, a metaphysikusok praesesétől, a hatodik Vadas Pál poeseos praeceptortól.

Fordításai a következő címekkel jelentek meg: *A természet munkáiból vétetett erkölcsi elmélekdedések*, melyeket német nyelven írt és kibocsátott Johann Georg Sulzer, a berlini királyi gymnasiumban mathesist tanító professor. Most pedig kedves nemzetének, a *Teremtő Felség esméretében léjendő épülésére, és erkölcsének azon tökéletes példa szerint való formáltására* magyarra fordított Sófalvi József Kolozsváratl, 1776.¹ A másik: *A természet szépségéről való beszélgetések*. Melyeket német nyelven írt Johann Georg Sulzer, a berlini királyi gymnasiumban a mathesist tanító professor. Most pedig nemzete hasznára magyarra fordított Sófalvi József Kolozsváratl. 1778. Ajánló levele kelt Leydenben 1775. Szt. György havának 16-án.

Sulzer aesthetikai rendszere lényegében véve nem különbözik a Wolff-Baumgarten-léle aesthetikától, lényegi haladást Baumgarten után nem jelez. De kerüli forma tekintetében azt a rideg schematismust, mely a Wolff-Baumgarten iskoláját jellemzi s tanaikat élvezhetetlenekké teszi; másfelől pedig az aesthetikai gondolkodás főproblémáját, a szépet ethikai tendenciák mögött szinte eltünteti, a szépet erkölcsi szempontból tekinti s csak annyiban tulajdonít becsel neki, a mennyiben az előtérbe lépő erkölcsi érzés igényeit szolgálja. Baumgarten után az emberi szellemnek két egymástól teljesen független tehetségét, u. m. *az értelmet és az erkölcsi érzést* különbözteti meg, »melyeknek fejlődésére kell alapítani a társadalmi élet boldogságát.«²

¹ Ajánló levele kelt Leydenben, 1775. október 6-án.

² Sulzer: Allgemeine Theorie der schönen Künste, in einzeln, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden Artikeln abgehandelt. Leipzig, 2. kiad. 1792. I. az 1. kiadáshoz írt Előszót.

Az értelemről függ annak lehetősége, de az erkölcsi érzés adja meg becsét, értékét. Ha az értelem gyümölcseit élvezni, a társadalmi életben boldogok lenni akarunk, akkor társadalmi erényeket, az erkölcsi rend, a szép és jó iránti érzést kell a kedélyekbe beültetni. A szép és jó örömeinek ismételt élvezetéből származik az azok utáni vágy és a kellemetlen benyomástól, melyet a rút és rossz gyakorolnak ránk, az ellenszenv minden iránt, a mi az erkölcsi rend ellen van. E vágy és ellenszenv ösztönzi az embert arra a nemes tevékenységre, a mely szakadatlanul a jó gyarapításán s a rossz meggátlásán munkálkodik. »Ez az üdvös hatásuk a szépművészeteknek, melyeknek tulajdonképeni célja az, hogy a szép és jó iránt élénk érzést, a rút és rossz iránt erős ellenszenvet ébresztszenek.»¹

A Baumgarten nézeteitől való ez eltérések adják épen az ú. n. popularis aesthetika lényegét, a mely abban áll, hogy az aesthetika tulajdonképeni tárgyának nem a szépet, hanem a jót tekinti. E felfogás helytelenségét bírálni most nem feladatunk. Csupán csak jeleztük, hogy kitűnjék, hogy Sófalvit, mint papot és theologiai tanárt, a fordításnál nem »széptani gondolatok, hanem ethikai érdek és theologiai cél« vezették, mint Radnai mondja.² Különben ő maga is mondja ezt ajánló beszédében. Oly munkát fordított, »melynek egyedül csak az a célja, hogy az embereket a valóságos gyönyörűségre, az igaz boldogság kútjéhez, az Istenhez vezérelje, hogy ezt az imádandó felséget, ne csak a külső isteni tiszteletnek szokott helyén, ne csak a Templomban, hanem valaholott az Ő lábainak nyomait, mindenható újjainak nyomását hagyta, a melyekkel teljes a Menny és Föld, teljes az egész természet, mindenütt a földnek poráig meghunyászkodott alázatossággal tiszteljük.« Sulzernek is az a célja, hogy a természet szemléletének szeretetére, titkos szépségeinek kutatására buzdítson, hogy ezek alapján a minden szépség örök kútjéhez, az isten gondolatához emelkedhessünk. Ugyanez az cél vezet a fordítót is. Mert a természet nemcsak gondoskodik az élet külső természeti szükségéről, hanem az ember szívét gyönyörködteti és boldogságát nagyobb gradusra emeli. Szánalomra méltók azok, kik a régi és új szerzők olvasása közben nem éreznek szellemi örömet, »de azokért könyveket lehetne hullatni, a kik előtt a természetnek minden bölcseséggel teli könyve bészároltatott, vagy legalább olvashatatlan. Mert a ki a szépségnek remek példáit ebben a könyvben nem olvasta, igen vékony értelme vagyon annak a szépségről; a ki pedig olvasta, még sem érzi, az épen nem tudja, hogy mi legyen az igaz szépség«. A legfőbb cél a lélek tökéletessége. Az érdemi meg a bölcs nevet, ki e főcélra vezető eszközöket illően megválasztja, lelkének tehetségeit tökéletesíti, értelmét a dolgok ismer-

¹ Id. m. Előszó XIII. 1.

² Radnai: Aesthetikai törekvések Magyarországon. O. K. 252. sz. 40 l.

retével ellátja, az ifjú kor indulatosságából származó hibákat kiirtja, szivét a vétkes hajlamok s erőszakos indulatok uralma alól felszabadítja. Erre a célra sok mód, eszköz van, de fordító szerint »a természet vizsgálása egyenes út erre«. Ez az út visz az igazi boldogságra, mely nem egyéb, »mint az embernek természetéhez alkalmaztatott állandó gyönyörűség«. De a természet vizsgálása nemcsak eszköz a legfőbb cél elérésére, hanem egyszersmind igaz gyönyörűséget nyújt »és így egyik gyönyörűségből más gyönyörűségbe viszen bennünket.«

Ezek Sófalvi nézetei az ajánlásában a természet vizsgálásából, szépségeiből származó szellemi gyönyörökről. A mint kitűnik, az esztetikai érdek háttérbe szorul az ethikai mögött. Mert a természet vizsgálása »isten tudomány és valóságos theologia«, a mely a »véghetetlen Valóságnak megmérsekelhetetlen Nagyságát és Felségét« tanítja imádni.

Nemcsak Sófalvinak vallásos lelkére és nevelésére jellemző, hogy az akkor esztetikai munkákban már oly gazdag német irodalomból épen Sulzer műveit fordítja le. Sófalvi, a pap, hiszen az isteni teremtésben, ő a teleologia alapján áll. Sulzer az ő Beszélgetéseivel, melyek a természeti világ szépsége, összhangja, tervszerűsége körül folynak, megerősíti, támogatja őt e hitében. Sófalvinál ez a választás jellemző és természetes. De természetes a közönségnél is a műnek kedvező fogadtatása. Sófalvi ismerte nemzetének azt a gyengeségét, hogy az elméleti tudományok elvont tanait nem nagy kedvvel veszi be. Baumgarten esztetikai műveinek fordításával hiába próbált volna szerencsét. Kísérlete bizonyosan balúl ütött volna ki. Fordított tehát oly művet, a melynek iránya midőn egyéniségével teljesen megegyezik, egyszersmind a »régibb magyar irodalom számára egy másik érdekét olvasztja össze az esztetikai momentummal, t. i. az ethikai és dogmatikus czélt«. E szempontból választása szerencsésnek mondható, mert így sikeresebben szolgálta azt az érdeket, hogy felköltse a közönség érdeklődését ily irányú munkák iránt, mintha tudományosabb, de szárazabb, élvezhetetlenebb munkát fordított volna.

A magyar esztetika történetében először Sulzer jelenik meg s hosszú félszázadig nagy hatást gyakorol az esztetikai gondolkodásra. Versegi az ő cikkeit fordítja az Erdélyi Múzeum számára, Döbrentei mindegyre utal rá. Herderrel, Mendelssohnnal is foglalkoznak, de sajátos jelenség, hogy Winckelmann és Lessing, az esztetika e két kimagasló alakja, a magyar gondolkodásra csak nagyon csekély, mondhatni semmi befolyást nem gyakorolnak. S ha e tény okait keressük, arra a gondolatra jutunk, hogy Sulzer épen az erkölcsi czélok hangoztatásával ért hatást nálunk s a hol egy Sulzer foglalta el a tért, ott Winckelmann és Lessing nem hathattak.